

WIELKA EMIGRACJA. PRZYWÓDCY, KONCEPCJE, DZIAŁANIA

THE GREAT EMIGRATION. LEADERS, IDEAS, ACTIONS

Mikołaj Kręcisz

ABSTRACT

The Great Emigration is the term for ten thousand Polish citizens who left their country due to the political oppressions after the November Uprising. It is called the Great as it was the biggest emigration ever organized in the history of Poland. The whole units of insurgents were travelling across Europe and even to other continents seeking a shelter. The vast majority of refugees were the Polish nobility and the highest percentage was constituted by soldiers, commanders and politicians who participated in the November Uprising and were not included in tsar Nicholas I's act of amnesty, among them: members of the Polish government and parliament, ex-cadets as well as the participants of 15th August Movement. Also, people who wanted to continue the independence movement and those who did not believe in Russian adherence to the tsar's act of amnesty decided to leave. In the years 1833–1834 the emigrants were joined by soldiers and officers interned in Prussia and soldiers removed by the Austrian authorities in Galicia. So we can say that the Polish political and intellectual elite emigrated. A minor wave of refugees was caused by the attempted uprising in 1846.

The text below presents Polish leaders of the Great Emigration, political ideas popular among Polish refugees, forms of Polish emigrants' organizations, especially in France.

Słowa kluczowe: Wielka Emigracja, Hotel Lambert, Towarzystwo Demokratyczne Polskie

Key words: *The Great Emigration, Hotel Lambert, Polish Democratic Society*

Mikołaj Kręcisz, I Ogólnokształcące Liceum Akademickie im Janiny Kossakowskiej-Dębickiej w Kielcach, e-mail: mikkre@gazeta.pl

Opiekun merytoryczny/*Guardian substantive*: mgr Rafała Świeczko

Wprowadzenie

W listopadzie 1830 roku wybuchło na ziemiach polskich powstanie listopadowe, które trwało do 21 października 1831 i zakończyło się całkowitą klęską powstańców. W jego konsekwencji władze rosyjskie postanowiły nałożyć na Polaków surowe represje i ukarać uczestników walk polsko-rosyjskich. Wielu z nich, chcąc uniknąć kary uciekało z kraju w poszukiwaniu bezpiecznego azylu za granicą. Wywołana w ten sposób emigracja została nazwana, wielką” ze względu na ogromną liczbę uczestniczących w niej ludzi.

Represje popowstaniowe

Polacy licznie opuszczali polskie ziemie z uwagi na represje, które spotykały ich ze strony państw zabornych. Najdotkliwsze spotkały mieszkańców Królestwa Polskiego. Mikołaj I unieważnił konstytucję, wprowadził w jej miejsce statut organiczny i mianował namiestnikiem feldmarszałka Iwana Paskiewicza. Królestwo zostało pozbawione własnej armii, sejmu i rządu oraz miało stanowić „nierozdzielną część” Rosji (Radziwiłł, Roszkowski 2002). Wprowadzono stan wyjątkowy. Zbudowano system represji, jego częścią była wzniesiona w Warszawie Cytadela, w której przetrzymywano między innymi więźniów politycznych.

W Królestwie Polskim zaczęła stacjonować stutysięczna armia rosyjska. Zamknięto wszystkie polskie wyższe uczelnie. Dużą liczbę żołnierzy armii Królestwa wcielono do armii rosyjskiej i przeprowadzono pobór do niej wśród młodych Polaków. Ponadto skonfiskowano wiele majątków rodzin uczestników powstania. Na Królestwo Polskie nałożono także reparacje wojenne, zwiększono cła na granicy z Rosją i zlikwidowano instytucje autonomiczne.

Represje dotknęły także mieszkańców pozostałych zaborów. W Wielkim Księstwie Poznańskim władze pruskie karały uczestników i osoby pomagające w powstaniu. Zlikwidowano urząd namiestnika i wprowadzono urząd nadprezydenta, którym został Eduard Flottwell. Zakazano działalności zakonów katolickich. Rozpoczęto także germanizację urzędów i szkolnictwa oraz przesiedlanie na polskie tereny ludności niemieckiej, czyli kolonizację. Natomiast w Rzeczypospolitej Krakowskiej zmniejszono kompetencje Senatu i Izby Reprezentantów, a w latach 1836–41 stacjonowały na jej terenie wojska trzech zaborców.

Kierunki emigracji

Polscy powstańcy uciekali głównie na zachód, podróżując przez państwa Związku Niemieckiego. Byli bardzo ciepło przyjmowani przez miejscową ludność, która uważała ich za „rycerzy wolności” (ibidem). Niestety rządy i władcy innych państw nie patrzyli na nich tak przychylnie, postrzegali ich raczej jako potencjalne zagrożenie i źródło niepokojów społecznych. Dlatego też we Francji, gdzie udało się najwięcej emigrantów, około 5 tysięcy, król Ludwik Filip dawał im minimalne zasiłki, często pozwalające jedynie na przeżycie i zakwaterował ich w zakładach na prowincji, starając trzymać się z dala od Paryża. W 1833 roku sytuacja pogorszyła się jeszcze bardziej, gdyż zlikwidowano zakłady, w których przebywało po kilkuset Polaków i rozsiedlono ich po kilkudziesięciu w różnych miejscowościach, co jeszcze bardziej utrudniło współpracę między nimi. Emigranci osiedli także w innych krajach: Belgii, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, a nawet w Turcji, gdzie utworzono dla nich osadę o nazwie Adampol, czy Algierii.

Pierwsze komitety emigracyjne

Od razu po przybyciu pierwszych emigrantów zaczęła się wśród ugrupowań aktywnych w powstaniu listopadowym walka o „rząd dusz”. Pierwszą próbę zorganizowania reprezentacji politycznej emigracji podjęło kilku działaczy z partii kaliskiej, którzy

w listopadzie 1831 roku utworzyli w Paryżu Komitet Tymczasowej Emigracji Polskiej. Jednakże już po kilku tygodniach grupa byłych członków Towarzystwa Patriotycznego obaliła tę władzę, oskarżając ją o polityczną bezbarwność. Utworzyli w grudniu 1831 roku Komitet Narodowy Polski z Joachimem Lelewelem na czele. Lelewel był demokratą, a podczas powstania listopadowego przywódcą Towarzystwa Patriotycznego i członkiem Rządu Narodowego Królestwa Polskiego. Cieszył się zatem autorytetem wśród polskiej lewicy i poparciem francuskiej „partii ruch”, która udzielała wsparcia finansowego jego pracom (Kieniewicz 1997). Jego celem było połączenie sprawy polskiej z ruchami rewolucyjnymi w Europie. Dlatego też szukał porozumienia z najsilniejszą wówczas międzynarodową organizacją, Węglarstwem Demokratycznym, które było organizacją tajną o programie burżuazyjno-demokratycznym, walczącą z systemem monarchistycznym panującym w dziewiętnastowiecznej Europie.

Ryc. 1. Joachim Lelewel

Fig. 1. Joachim Lelewel

Źródło/Source: <https://www.google.pl/#q=Joachim+Lelewel+&spf=1498500496833>

Jej naczelnym wodzem był, kierujący Najwyższym Namiotem Świata, Fillipo Buonarroti. W porozumieniu z nim Komitet Lelewela przygotowywał się do wznowienia walk zbrojnych w Polsce. Jednakże Komitet Narodowy Polski, z powodu braku decyzji programowych i niemożności pogodzenia emigrantów o różnych poglądach, uległ rozłamowi już w marcu 1832 roku na zebraniach w tak zwanej Taranie (ibidem). Wtedy to grupa byłych „klubistów”: Krępowiecki, Gurowski, Płuzański, Pułaski, Jankowski, wystąpiła z Komitetu i utworzyła Towarzystwo Demokratyczne Polskie, w skrócie TDP. Jeszcze w tym samym roku, w grudniu,

rząd francuski nakazał opuszczenie Paryża członkom Komitetu, co spowodowało jego rozwiązanie. Podobny los spotkał Komitet Narodowy Emigracji Polskiej z generałem Dwernickim na czele. Zajmował się on organizowaniem np. akcji samopomocowych. Jednakże nie znalazł większego poparcia i rozwiązał się w 1834 roku.

Starano się zjednoczyć emigrantów poprzez demokratyczne wybory. Powoływano się na ustawę sejmową z 1831 roku, która pozwalała na wznowienie obrad na wychodźstwie, gdy zbierze się 33 posłów i senatorów. Niestety nigdy nie zwołano „kompletu”, ponieważ gdy jakaś frakcja bała się, że znajdzie się w mniejszości, to po prostu na takowe nie przychodziła (ibidem). Do reprezentowania sprawy polskiej poczuwał się także ostatni naczelny wódz powstania generał Rybiński czy książę Adam Jerzy Czartoryski. Nie byli oni jednak w stanie zdobyć poparcia i autorytetu wśród wszystkich polskich emigrantów. Niebawem stało się jasne, że Polaków nie da zjednoczyć się w jednej organizacji. Dlatego też wychodźcy zaczęli grupować się na nowych zasadach według swoich przekonań i programów. W następnych latach doszło do skrzystalizowania się czterech głównych nurtów programowych i politycznych na emigracji.

Hotel Lambert

Ówczesne prawe skrzydło zajmował obóz Adama Jerzego Czartoryskiego, nazwany od rezydencji pariskiej księcia, Hotelem Lambert. Ugrupowanie to

Ryc. 2. Adam Jerzy Czartoryski

Fig. 2. Adam Jerzy Czartoryski

Źródło/Source: <https://www.google.pl/#q=Adam+Jerzy+Czartoryski+&spf=1498500496836>

składało się z dygnitarzy powstańczych, wyższych oficerów, zamożnego mieszczaństwa i zwykłych emigrantów. Do głównych działaczy Hotelu Lambert oprócz księcia należeli: Henryk Sienkiewicz, Władysław Zamoyski i przejściowo Józef Bem. W pierwszych latach istnienia obóz wspierali: Maurycy Mochnacki, Niemcewicz i generał Kniaziewicz. Zwolennicy ks. Adama nigdy nie stworzyli oficjalnej organizacji. Zakładali jedynie tajne kierownictwa, jak na przykład Związek Jedności Narodowej, utworzony w 1833 roku. Związek ten posiadał pięć stopni wtajemniczenia i odgórnie mianowane władze (ibidem).

Program polityczny Hotelu Lambert można odtworzyć na podstawie wypowiedzi Adama Czartoryskiego, działaczy obozu i tekstów zamieszczanych w dwóch pismach: „Kraj i Emigracja” oraz „Kroniki Emigracji Polskiej”. Obóz księcia za przyczynę upadku powstania uważał brak silnej władzy, dlatego książę Czartoryski mógł liczyć na niemal nieograniczone posłuszeństwo wśród swoich zwolenników (Chwalba 2000). Zakładał on, że niepodległa Polska będzie krajem o monarchii konstytucyjnej, nawiązującej do Konstytucji 3 maja i opartej na wzorach francuskich, w tym na cenzusie majątkowym. W roli przyszłego monarchy wielu widziało samego księcia, część jego zwolenników obwołało go nawet pod koniec lat trzydziestych niekoronowanym królem Polski. Na emigracji obóz Czartoryskiego w sprawach społecznych przeszedł ewolucję w kierunku liberalnym. W latach trzydziestych uważał, że chłopów należy oczynszować i przeprowadzić powolne uwłaszczenie. Natomiast na początku lat czterdziestych opowiadano się już zdecydowanie za uwłaszczeniem, przez odszkodowanie płacone przez państwo. Uważano, że krajem powinna rządzić szlachta, która miała powoli edukować i „podnosić lud” (Kieniewicz 1997). Godzono się na zrównanie ze szlachtą zamożnego mieszczaństwa. Często głoszono idee chrześcijańskiego braterstwa i miłości. Stanowczo odcinano się od prób zaostrenia konfliktów społecznych i ostro sprzeciwiano się elementom rewolucyjno-jakobińskim.

Należy pamiętać, że dla tego stronnictwa najważniejsza była jednak niepodległość Polski, dlatego też głoszono hasło „najpierw być, a potem ja być”. Według księcia do odzyskania suwerenności potrzebna była odpowiednia koniunktura międzynarodowa. Potępiano więc zbyt wczesne przygotowania do kolejnego powstania i wzywano do cierpliwości. Wykorzystywano szerokie znajomości Czartoryskiego do podejmowania misji dyplomatycznych. Ich celami było podsycanie antyrosyjskich nastrojów w Turcji i na Bałkanach. Udało się dzięki temu podnieść poziom świadomości narodowej w wielu państwach bałkańskich (ibidem).

Próbowano także wpływać na dwory Europy Zachodniej i przekonywać papieża Grzegorza XVI do uznania prawa do istnienia niepodległej Polski. Jednakże o ile papież potępiał walkę Rosji z Kościołem katolickim, to nie popierał polskich ruchów niepodległościowych, a monarchowie zachodni nie chcieli angażować się w walkę o naszą niepodległość.

Leleweliści

Centrowe środowiska emigracyjne pozostały wierne tradycji powstania listopadowego, czyli tak zwanego „szlacheckiego rewolucjonizmu”. Chciały sprzymierzyć się z innymi ludami w imię hasła „Za naszą i waszą wolność”. Zakładali włączenie ludu do walki o niepodległość, ale bez odtrącania od niej szlachty. Głównym przedstawicielem i jednym z najaktywniejszych działaczy tego ruchu był Joachim Lelewel.

Lelewel na początku lat trzydziestych podjął próbę zjednoczenia polskiej emigracji i wywołania nowego powstania w Polsce z pomocą Węglarstwa Demokratycznego. Jego starania nie powiodły się i po zaangażowaniu Polaków w rewolucyjne węglarskie wystąpienia w Lyonie i Paryżu władze francuskie rozwiązały Komitet Narodowy Polski i wyгнаły Lelewela najpierw z Paryża, a potem z Francji. Osiadł on w 1833 roku w Brukseli, a miejsce Komitetu zajęła tajna organizacja o nazwie Zemsta Ludu. Jej zadaniem było pokierowanie walką partyzancką w kraju, przewodził jej pułkownik Zaliwski.

Wiosną 1833 roku podjęto próbę wywołania powstań w Polsce, Niemczech, Włoszech i Francji. Jednakże wszystkie zawiodły z powodu słabej organizacji i wycofania się w ostatniej chwili naczelnej władzy węglarskiej, czyli Najwyższego Namiotu Powszechnego. Partyzantka Zaliwskiego nie znalazła poparcia w Polsce, a jej działacze trafili do rosyjskich i austriackich więzień, zamach w Frankfurcie nad Menem został szybko stłumiony, a pięciuset niedoszłych polskich powstańców nazywanych Hufcem Świętym, z Karolem Stolzmanem i Ludwikiem Oborskim na czele, utknęło w Szwajcarii, nie zdążywszy na przyjsie z pomocą frankfurckim rewolucjonistom (Radziwiłł, Rokoszowski 2002). Część z nich wzięła udział w nieudanej wyprawie zbrojnej Giuseppe Mazziniego na Sabaudię w 1834 roku.

W 1834 roku w Bernie karbonariusze zawiązali Młodą Europę, czyli sojusz różnych grup narodowych, wymierzony w ówczesny porządek wiedeński. W jego skład weszli także Polacy. Po zawiązaniu tego aktu polscy uczestnicy założyli organizację o nazwie Młoda Polska, której formalnym kierownikiem w latach

1835–1836 był Joachim Lelewel. Była ona organizacją półjawną, ponieważ istnienie jej było jawne, ale przynależność – nie. Jej celem było przejście władzy we wszystkich lewicowych ugrupowaniach emigracyjnych. Głosiła zasady republikańskie i demokratyczne, lecz nie posiadała określonego programu reform społecznych. W momencie szczytowej popularności liczyła 142 członków, zrzeszonych w 39 „gminach” (ibidem). Nie zdołała podporządkować sobie organizacji emigracyjnych, współpracy z nią odmówiło TDP. W 1835 roku kilku jej członków: Tadeusz Żabicki, Szymon Konarski i bracia Zalewscy, udało się do kraju, gdzie stanęli na parę lat na czele krajowej konspiracji.

Młoda Polska przystąpiła do założonej w 1836 roku przez generała Dwernickiego Konfederacji Narodu Polskiego, która była kolejną próbą połączenia ugrupowań centrowych i lewicowych. Jednakże nie osiągnęła ona sukcesu, a jej przywódcy zostali wydalenii z Francji. Działalność Młodej Polski zamarła całkowicie po 1838 roku. Jedynie niektórzy jej działacze, tacy jak np.: Stolzman i Dybowski, pozostali nadal aktywni w życiu politycznym.

W następnych latach również próbowano zjednoczyć emigrantów, powołując się na tradycje szlachecko-rewolucyjne, poprzez zakładanie formacji o charakterze centrowym. Z reguły szukano patronatu Lelewela, który jednak przebywając w Brukseli, nie uczestniczył już tak aktywnie w życiu politycznym. Jedną z większych organizacji było Zjednoczenie Emigracji Polskiej, założone w 1837 roku. Zdołało ono skupić w latach czterdziestych parę tysięcy członków (Radziwiłł, Roszkowski 2002). Jednak byli to ludzie bierni i niezdecydowani w swoich poglądach, dlatego też formacja nie była dobrze zorganizowana. Najlepiej bezradność tej organizacji ukazuje fakt, że przez 5 lat wybierano naczelne władze tej organizacji. W końcu został nimi trójosobowy Komitet Narodowy, w którego skład weszli: Lelewel, Zwierkowski i Odyniecki. W 1845 roku, nad upadającą już organizacją stery przejął Stanisław Wrocell. Ze Zjednoczeniem mało kto się już liczył, a idea „półśrodkowców” straciła na atrakcyjności (Kieniewicz 1997).

Towarzystwo Demokratyczne Polskie

W 1832 roku pięciu działaczy Komitetu Narodowego Polskiego opuściło go i założyło Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Byli to: Jan Nepomucen Jankowski, Adam Gurowski, Tadeusz Krępowiecki, Aleksander Pułaski i Ignacy Płużański. Ugrupowanie szybko opuścili Pułaski, Gurowski i Krępowiecki, a na jego czele stanęli Płużański, Jankowski i Heltman.

W akcie założenia, zwanym także Małym Manifestem, Towarzystwo sformułowało wstępnie swoje poglądy. Stwierdziło, że bój o niepodległość jest integralną częścią walki „ludów” Europy o sprawiedliwość społeczną (Chwałba 2000). W pełni rozbudowany program znalazł się w Wielkim Manifestie wydanym w 1836 roku. Jego treść została ustalona po wielu dyskusjach i zredagowana przez Heltmana. Podpisało się pod nim 1135 członków Towarzystwa. Głosił on, że niepodległość należy wywalczyć własnymi siłami, przy użyciu siły ludu, którą wyzwoli demokracja. Wypływały z tego tezy o wolności i równości wszystkich obywateli i obieralności urzędów. Zapowiadano, że w pierwszym dniu wybuchu powstania rząd ogłosi bezpłatne uwłaszczenie wszystkich chłopów, użytkujących jakikolwiek grunt i że wszelki opór szlachty zostanie złamany. Dokument ten pomijał jednak kwestię własności folwarcznej i sprawę bezrolnych chłopów. Manifest stał się obowiązującym programem stronnictwa i jednym z najważniejszych nowożytnych tekstów polskiej myśli politycznej.

Przez 30 lat działalności Towarzystwa przewinęło się przez nie około czterech tysięcy członków. W latach czterdziestych ich liczba wynosiła około tysiąca. Od 1836 roku na czele stała Centralizacja, grupa pięciu członków, wybieranych co rok przez wszystkich członków drogą korespondencyjną (Radziwiłł, Rokoszowski 2002). Organem prasowym tej formacji był wydawany w latach 1837–1862 „Demokrata Polski”.

TDP aktywnie uczestniczyło w konspiracji krajowej. Wielu jego działaczy prowadziło na ziemiach polskich agitację powstańczą, szczególnie wśród ludności chłopskiej. W 1839 roku w Poznaniu powstał Komitet ściśle związany z TDP, dowodzony przez Karola Libelta. TDP w porozumieniu z konspiracją krajową wywołało, tragiczne w skutkach, powstanie krakowskie.

Gromady Ludu Polskiego

W 1835 roku powstała skrajnie lewicowa organizacja o nazwie Gromady Ludu Polskiego. Została założona przez najbardziej radykalnych byłych członków TDP, między innymi: Tadeusza Krępowieckiego, Stanisława Worcella i Zenona Świętosławskiego (ibidem). Składała się z trzech mniejszych Gromad: Grudziądz, Humań i Praga. Działała w Wielkiej Brytanii, a jej członkami byli głównie żołnierze powstania, którzy po uwolnieniu z pruskich więzień w 1833 roku osiedli w Portsmouth.

Członkowie Gromad uważali się za jedynych przedstawicieli ludu polskiego. Wszystkie inne organizacje uznali za zdradców ludu. Stronnicy tego ugru-

powania pozostawali pod silnym wpływem socjalizmu utopijnego. Głosili, że niepodległość Polski ma być wywalczona przez uciskany lud, dla którego wrogiem są zarówno państwa zaborcze, jak i szlachta polska. Za źródło wszelkiego zła uważano własność prywatną. Zapowiadano wprowadzenie wspólnej własności ziemi i narzędzi, i zniesienie wszelkich przywilejów.

Z czasem doszło do kłótni między liderami Gromad. Krępowiecki skłócony ze wszystkimi został wydalony, a zwalczający go Worcell wycofał się z działalności w tym przedsięwzięciu. Kolejne koncepcje i programy Gromad były coraz bardziej absurdalne. W 1842 roku Świętosławski wydał broszurę pod tytułem „Ustawy Kościoła Powszechnego”, w której zapowiadał zjednoczenie ludzkości pod przewodnictwem Jezusa Chrystusa i dwunastu apostołów. Oczywiście międzynarodowym językiem miał stać się język polski.

W 1846 roku Gromady zaprzestały działalności, a ich członkowie powrócili do TDP. Działalność Gromad uznaje się za polski wkład w dzieje europejskiego socjalizmu utopijnego.

Kultura

Znaczący wpływ na polskich emigrantów, jak i na ludność w kraju miały niewątpliwie ówczesne dzieła kulturowe, tworzone w duchu panującej wówczas w Europie myśli romantycznej. Do grona najwybitniejszych polskich poetów tego okresu należą niewątpliwie: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki i Cyprian Kamil Norwid, nazwani wieszczami narodowymi. Nawotywali w swoich dziełach do walki o niepodległą Polskę, promując bohaterstwo powstańców, jak np. w „Reducie Ordonu”, a „Pan Tadeusz” rozbudzał w emigrantach patriotyzm i tęsknotę do ojczyzny. Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki działali także w organizacji towiańczyków, zwanej Kołem Sprawy Bożej. Głosiła ona nadejście nowej epoki, która zbliży nastanie Królestwa Bożego na Ziemi. Juliusz Słowacki odszedł jednak z niej oburzony ogłoszeniem przyjaznego stosunku sekty do Rosjan. Na scenie muzycznej tworzył wybitny polski kompozytor Fryderyk Chopin, który w swoich utworach także upamiętnił powstanie listopadowe, a także promował polską muzykę ludową.

Schylek Wielkiej Emigracji

Udział pośredni i bezpośredni emigracji w powstaniu krakowskim i Wiośnie Ludów, zwłaszcza TDP, stanowił uwieńczenie kilkunastoletniej działalności środowisk emigracyjnych, a ich klęska oznaczała koniec przewodniej roli Wielkiej Emigracji.

Pokolenie emigracyjne kurczyło się, część umierała, inni zniechęceni ciągłymi sporami i niepowodzeniami odchodzili od polityki i skupiali się na pracy zawodowej lub pogrążali się w marzeniach. Symbolem końca Wielkiej Emigracji stała się śmierć w 1861 roku dwóch najwybitniejszych jej przedstawicieli, a zarazem przeciwników politycznych – Joachima Lelewela i księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. Rok później rozwiązano Towarzystwo Demokratyczne Polskie.

Podsumowanie

Wielka Emigracja, kończąc swój żywot polityczny, pozostawiła przyszłym pokoleniom ogromną spuściznę na polu kultury i oświaty. Mówi się, że stworzono około siedemdziesięciu polskich instytucji naukowych, oświatowych, kulturalnych i opiekuńczych. Do najślawniejszych z nich należała polska szkoła w Paryżu, która przetrwała do lat pięćdziesiątych XX wieku, a także istniejąca do dziś Biblioteka Polska. Wielka Emigracja pozostawiła po sobie jednak, co najważniejsze, ogromny dorobek polityczny. Emigranci stworzyli podstawy ideologiczne i programowe, które wykorzystywały przyszłe ugrupowania i ich przywódcy, najpierw: powstańcy styczniowi, a potem założyciele Ligi Polskiej i pierwsi polscy socjaliści. To właśnie z tych ugrupowań wywodzili się ludzie, którzy mieli wpływ na los odrodzonej Polski po roku 1918, np. Roman Dmowski. Można zatem śmiało powiedzieć, że Wielka Emigracja była jednym z etapów odradzania się państwa polskiego i że wywarła niemały wpływ na kształt II Rzeczypospolitej.

Literatura

- Kieniewicz S., 1997. *Historia Polski 1795–1918*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Radziwiłł A., Roszkowski W., 2002. *Historia 1789–1871*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa.
- Chwalba A., 2000. *Historia Polski 1795–1918*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Przybylski R., Witkowska A., 2009. *Romantyzm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

STRESZCZENIE

Mianem Wielkiej Emigracji określa się zbiorowość 10 tysięcy Polaków, którzy opuścili kraj ze względów politycznych po powstaniu listopadowym. Nazwano ją „wielką”, ponieważ była największą zorganizowaną emigracją w dziejach Polski. Powstańcy całymi oddziałami przemierzali Europę, a czasami nawet inne kontynenty, w poszukiwaniu schronienia. Większość z nich wywodziła się ze stanu szlacheckiego, największy procent stanowili wojskowi i politycy, którzy byli uczestnikami powstania i nie objął ich akt amnestii cara Rosji Mikołaja I, czyli: członkowie rządu, sejmu, dawni podchorążowie i uczestnicy ruchu 15 sierpnia. Wyjechali także ludzie, którzy chcieli kontynuować działalność niepodległościową i osoby niewierzące w akt amnestii władz rosyjskich. W latach 1833–1844 do emigrantów dołączyli żołnierze i oficerowie internowani w Prusach oraz wojskowi usuwani z Galicji przez władze austriackie. Można więc powiedzieć, że na wychodźstwie znalazła się polska elita intelektualna i polityczna. Mniej liczną falę uchodźców przyniosła także próba powstania w 1846 roku. W artykule zostali przedstawieni polscy przywódcy Wielkiej Emigracji, nurty polityczne, popularne wówczas wśród emigrantów oraz formy organizowania się polskiej emigracji zwłaszcza we Francji.